

BIBLIOTECA LAURENZIANA

Guillem Alventosa Talamantes
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Localització

La Biblioteca Laurenziana està situada al claustre de la basílica medicea de San Llorenç. La biblioteca medicea, amb cadascun dels seus volums i manuscrits havia estat recollida i ampliada principalment per Cosimo il Vecchio¹ a finals del segle XV, i d'una forma significativa per Llorenç el Magnífic. És d'ací d'on rep el nom de Laurenziana. Aquesta s'havia mantés al palau familiar com un dels atributs propis d'una cort amb poder,

¹ Còsimo di Giovanni degli Medici (1389-1464), el primer dirigent de la dinastia política dels Medici, conegut com Cosimo el Vell (Vecchio) i Cosimo *Pater Patriae*, pare de la Patria, per ser un gran embaixador i molt interessat en all'p que embellia i representava al més pur renaixement Italià.

prestigi, saviesa i cosmopolita; va ser la idea de Juli de Mèdici, després de la seua elecció com a segon papa Mèdici en 1523, el traslladar aquesta biblioteca a un nou emplaçament. Açò suposava el seu primer acte en mostrar el prestigi cultural buscant realitzar una biblioteca tan il·lustre com la Llibreria Apostòlica del Vaticà.

Al voltant de l'octubre de 1523, es va decidir el traslladar-la al claustre de la familiar església de San Llorenç, on Miquel Àngel havia realitzat la *Sagrestia nuova* per a la mateixa família, potser com a símbol de poder o com a pròpia renovació del mateix: «el trasllat al claustre de la propera església de San Llorenç pogué haver simbolitzat per als contemporanis un canvi de base del poder mediceu, des de l'activitat econòmica fins a l'eclesiàstica» (Ackerman, 1961: 88). Així doncs comencen a discutir-se els projectes. La construcció d'aquest edifici es divideix en tres principals períodes. El primer període es l'anterior a l'elaboració del projecte definitiu. Es va haver de decidir l'emplaçament de la construcció, s'elaboraren diferents projectes partint d'un primer que va motivar la decisió del papa a situar en el lloc sud la Biblioteca i un segon que va ser refusat perquè suposaria l'eliminació de set estances del claustre. «Sabem que el 21 de gener de 1524 Miquel Àngel va enviar a Roma un projecte (en l'actualitat perdut) de San Llorenç [...] El 9 de febrer de 1524 el nou projecte va arribar a mans del papa, el qual el va refusar. En la casa Buonarroto hi ha un dibuix a sanguina de Miquel Àngel que sembla guardar relació amb el segon projecte, pot veure's la Biblioteca situada al costat de les arcades sud del claustre i una indicació de les diferents estances, els jardins i el claustre». (Tolnay, 1985: 108). A la primavera del 1524 el papa sol·licita un nou projecte en el qual la construcció es situa a la façana est, sobre la plaça de Sant Llorenç. Finalment el papa decideix el seu emplaçament en la façana oest, donant-se el vist i plau al projecte el 3 d'abril del 1524. Després d'elegir el emplaçament actual, el papa demana també que es reforcen i cobreixen amb voltes les estàncies monàstiques inferiors a la biblioteca, per impedir incendis, així doncs l'espai està preparat per a que l'obra comenci.

L'any 1524, després d'haver-se intercanviat varia correspondència entre el papa Climent VII i Miquel Àngel determinant qüestions tant econòmiques com de comoditat i funcionalitat, sabem que «[...] la planta hauria d'obeir a una raó funcional: la separació dels llibres llatins i grecs, més tard, la separació dels llibres estranys en xicotets estudis i per últim, la fusió dels estudis en una gran sala per a llibres rars» (Vasari, 1550).

Les obres comencen el mes d'agost de 1524 encara que es perllonguen dos anys fins juny de 1526 i, com Vasari indica, Nanni di Baccio Bigio² es nomenat supervisor de les obres. Degut a una sèrie de conflictes polítics, principalment el Saqueig de Roma i el Setge de Florència, en l'any 1529, les obres es veuen interrompudes durant quatre anys. A finals de l'any 1530 es tornaran a reprendre perllongant-se fins 1533 quan es tornen a interrompre, en aquest moment encara no s'havien iniciat ni l'escala ni el sostre del vestíbul. «L'any 1533 es va produir la mort del papa Climent, per la qual cosa es va detenir en Florència l'obra de la sagristia i la biblioteca, la qual després de tant d'esforç per poder acabar-la va quedar imperfecta» (Vasari, 1550: 189).

El que queda de les obres es reprèn en 1550, aquest any naix l'idea de realitzar l'escala baix la direcció de Niccolò Tribolo amb l'assessorament de Miquel Àngel. No obstant finalment aquesta idea no es materialitza. Ja l'any 1560 Bartolomeo Ammanati realitza l'escala del *ricetto*.

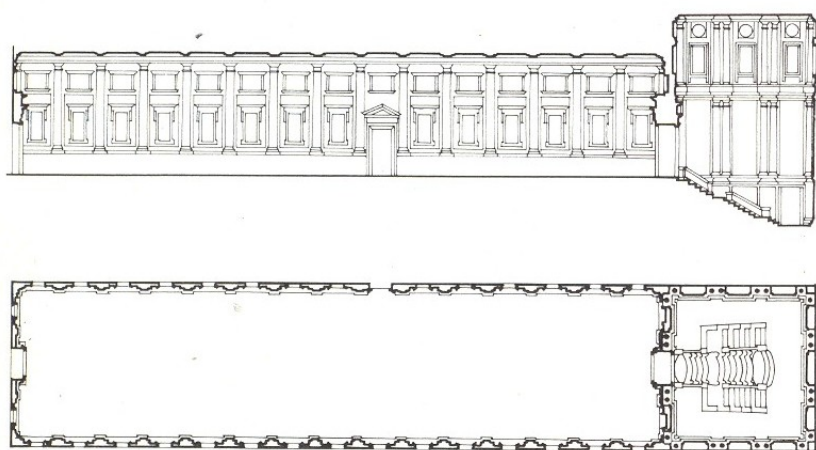
L'any 1571, baix el mecenatge del Gran Duc de Cossimo I, la Biblioteca va obrir al públic descobrint-se l'obra realitzada per Michelangelo encara que incompleta. Els manuscrits que van pertànyer a la llibreria privada dels Mèdici havien estat despullats de les seues cobertes originals i ara es recobrien en cuir roig decorats amb l'heràldica dels Mèdici.

Anàlisi formal

Cal dir en referència a la construcció de la Biblioteca que es tracta d'un disseny basat en la perfecció i l'equilibri de les formes, ja deia Rudolf Wittkower que «l'absoluta perfecció metafísica del disseny va ser el fruit de un llarg i profund procés basant-se en la reflexió i la crítica pròpia, sempre fixant-se en allò que millor s'adaptava a l'obra i el seu emplaçament» (Wittkower, 1964). Cal dir que el projecte va estar executat segons les instruccions directes del papa i amb la directa norma de què el claustre de dues plantes del *Quattrocento* no havia de veure's afectat per les obres.

² Giovanni Lippi, (Florència – Roma 1568), Nom al qual respon com a pseudònim el escultor i arquitecte Nanni di Baccio Bigio, aprenent de Raffaello da Montelupo (Raffaele Sinibaldi) i que va realitzar les diferents modalitats d'art destacant el seu treball a l'estàtua de Sant Climent VII i el càrrec d'enginyer militar dels Medici i del papa.

L'emplaçament de la biblioteca es caracteritza per la disposició de les seues parts, la sala de lectura es troba ubicada al tercer pis, pis ideal per on la llum arriba de forma perfecta per a la lectura. El pis superior, entre el claustre i la Sagristia Vella de Brunelleschi es va habilitar com un vestíbul, *ricetto*, per situar l'escala que conduïa a la sala de lectura, el vestíbul es troba contigu a l'alt mur del transsepte; aquest fet el podem apreciar perfectament a la secció i planta de la imatge que tenim a continuació on es poden distingir els distints nivells i la disposició. Al primer projecte de Miquel Àngel, la sala de lectura i el *ricetto* tenien la mateixa altura i les finestres d'aquest anaven a consistir en obertures en la volta o en traga llums; no obstant, les finestres que il·luminen avui en dia el *ricetto* es situen en la part alta de la nau.

Miquel Àngel: Florència, San Llorenç, biblioteca Laurenziana, secció i planta (segons Apollini).

La sala de lectura té una mesura d'uns 46,20 m. de llarg per 10,50 m. d'ampli i 8,40 m. d'alt i destaquen pel mobiliari fortament ornamental. Hi ha dos conjunts de seients en forma de banc separats per un corredor central, els respallers del seient de davant serveixen de suport com a pupitre per recolzar els llibres i la llum arriba a aquest suport a través de les finestres que es situen a ambdós costats de la sala. Les finestres que es situen a cada costat estan emmarcades per pilastres i les separacions entre elles s'estenen com articulació de la sala des del sol fins al sostre; les pilastres al mateix temps serveixen de suport per a la cornisa, aquesta s'estén al voltant de tota la sala i s'acompanya de la coberta de fusta cassetonada que es situa al sostre, les bigues transversals de la coberta i les pilastres es corresponen en la seua disposició.

La correspondència de les pilastres i les bigues es una herència del *Quattrocento*, no obstant el nou paràmetre que utilitza per tractar les pilastres no es utilitzat per ningú abans, es basa en un esglaonament a tres nivells: el nivell més profund conté els marcs de les finestres, el del mig conté les obertures tapiades del pis superior i els rectangles en que es situen les finestres i finalment el superior està format per les pilastres i la seua basa. Les motlures dels marcs són de *pietra serena* i la resta del mur d'estuc blanc. La finalitat d'aquest esglaonament és dotar la sala d'una major profunditat, al mateix temps es produeix una fusió d'elements tridimensionals amb elements bidimensionals combinant el pla dels murs i els elements que contenen.

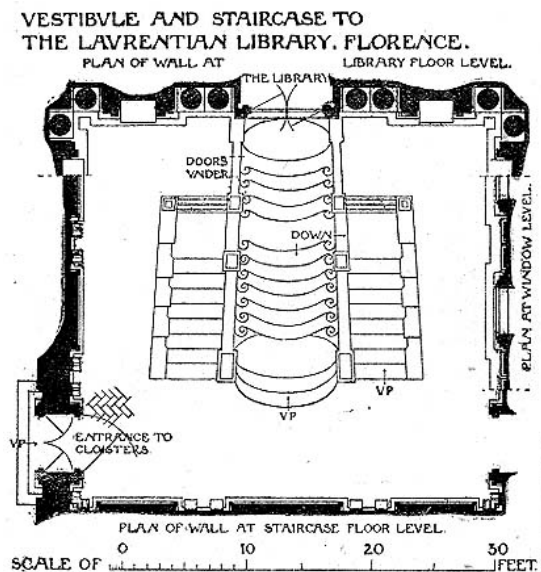
Miquel Àngel: Sala de lectura de la biblioteca Laurenziana, Florència.

Els murs de la sala de lectura es situen damunt del claustre antic. Hem dit abans que el papa va fer realitzar un sistema de voltes per evitar incendis i per a que el claustre pugues suportar el pes d'aquesta sala Miquel Àngel va realitzar una solució. La finalitat era reduir el més possible el seu pes i volum, açò ho va aconseguir realitzant un sistema de marcs i nivells mitjançant les pilastres com articulació, és a dir, les pilastres servien com a revestiment al mateix temps que de pilars entre les finestres, sostenien el sostre, ornamentaven, articulaven i realitzaven una vertadera funció estructural.

En cadascun dels detalls Miquel Àngel dona expressió formal a la lleugeresa de l'estructura, els marcs de les finestres es componen amb línies que acaben en un conjunt de volutes amb forma de pergamí obert que sembla que pengen sense gravetat en lloc de servir de suport. Als plafons superiors hi ha un conjunt de formes que ben bé podrien ser exponent del rococó combinant garlandes amb cassetons, motius vegetals i fent tant formes

geomètriques balustrades com formes circulars i ovalades envoltades per aquests ornaments. La porta d'entrada és dibuixada al principi amb formes pesades i plàstiques però finalment es realitzarà dintre d'un marc compost per formes fines i allargades. A mesura que el projecte va evolucionar, la sala va passar de ser un projecte més compost en formes dinàmiques a formes regulars i un caràcter més seriós i adequat per a l'estudi.

A la sala de lectura s'accedeix mitjançant l'escala, una mena de moble monumental que s'endinsa en la sala com un intrús i que es troba al vestíbul o *ricetto*. Ocupa la meitat de la superfície d'aquest i té una mesura d'uns 9,50 m. x 10,30 m. Es tracta d'una solució on dos escales laterals flanquegen una entrada central que dona pas a la sala de lectura mitjançant un conjunt d'esglaons precedits per un replà. L'escala es compon per diferents trams, la part inferior es divideix en nou escalons, els escalons centrals tenen les vores convexes amb els tres primers de major amplària i altura que els següents. A través de balustrades es separen els laterals, a cada costat, amb un conjunt de nou escalons també i vores rectes a diferència dels centrals. La decoració consta de formes curvilínies barrejades amb formes horitzontals i rectes; trobem volutes horitzontals que emergeixen dels extrems dels esglaons a partir del quart esglaó de l'entrada central i també trobem dues grans volutes que es situen al final de les pujades dels extrems i que són com una mena d'indicació en direcció cap al replà. També es situen un conjunt de baranes balustrades a cada costat de l'entrada central, una inferior de 52 cm. de diàmetre i una superior 37 cm. de diàmetre.

Bartolomeo Ammannati: Pla de l'escala de la biblioteca, San Llorenç, Florència.

La sala on està situada l'escala, amb una planta quasi quadrada es tan inusual com la mateixa escala. Es tracta del *ricetto*, una sala que exerceix com a vestíbul i que destaca per la seua gran altura, al voltant d'uns 14,6 m, i pel seu contrast amb la sala de lectura. El *ricetto* exercia la funció d'àrea simplement de circulació, per tant imposava menys restriccions quant a l'expressió. L'espai complet del vestíbul té unes mesures de 9,56 x 8,98 m. En ell Miquel Àngel va idear el fet de la il·luminació com un element essencial, rep la llum sobre les estructures que el rodegen per la seua altura, fet que suposa que les finestres de la part superior no reben cap ombra; aquest està format com una composició d'ordres verticals superposats que consisteix en tres nivells, el més baix, simple i sense cap decoració excepte el xicotet joc de forces que creen les volutes situades baix de cada conjunt de columnes que es situa al segon nivell; aquest segon nivell comença al mateix nivell que el sol de la sala de lectura i que és sens dubte el nivell més escultural de tots amb columnes aparellades i incrustades juntament llargues finestres cegues o tapiades; al nivell superior, per sobre del nivell del sostre de la sala de lectura, es troba el punt de llum quasi com si es tractés d'una cúpula per la quantitat de llum que emana.

El primer nivell és el més complex comparat amb la resta, es tracta d'un nivell on destaca la porta d'entrada que es troba emmarcada per dues pilastres al mateix temps que pel vol que forma part del nivell superior i es flanqueja de les immenses volutes que sobresurten del mur per baix de cada parell de columnes i que semblen pertànyer al segon cos.

El segon nivell és el més complex i decorat, destaquen les seues columnes aparellades, les quals per a James S. Ackerman estaven situades sense cap lògica afirmant que «al mateix temps tenen un fort sentit i cap sentit per existir igual que les finestres tapiades que es situaven als seus costats sense cap sentit fet que podria indicar que el seu propòsit inicial no era el de ser cegues» (Ackerman, 1986). Les columnes estan encastades als murs i en les superfícies que es situen entre cada parell d'elles es realitzen un conjunt de nínxols rectangulars amb frontons ornamentats amb voladís. Aquests frontons, que es combinen entre triangulars i amb forma de mig cercle, tenen al seu interior una mena de finestres cegues i a cada costat una pilastra que sosté la cornisa del frontó. Dalt dels frontons situats als nínxols trobem plafons amb marcs llisos envoltats d'una decoració ornamental formada per línies que envolten el perímetre del marc i que acaben al seu superior decorats amb una garlanda. Les cantonades de la sala tenen una estranya innovació, incorporen dues columnes, una de cada

part del mur i que s'introdueixen dins d'un paràmetre que sembla un bloc tridimensional que segueix cap a l'interior de les parets. Al conjunt del segon nivell, per tant, es situen sis columnes i tres superfícies murals decorades amb tots aquest aspectes descrits, tot açò ho podem veure a la següent imatge.

Miquel Àngel: Ricetto de la biblioteca Laurenziana, San Llorenç, Florència.

El tercer cos, com es pot veure a la imatge, queda reduït a una decoració més austera i a diferència del primer deixa enrere la sensació de tridimensionalitat per passar a la bidimensionalitat, separat del segon per un gran vol sobre les columnes aparellades alça pilastres, aparellades també, que s'inclouen en un nínxol molt menys acusat que el del nivell inferior i sobre la superfície mural s'introdueixen marcs quadrats. Aquests fan la funció de finestres, es decoren al superior amb petxines veneres emmarcades i al inferior per un cartel·la quadrada que no inclou cap inscripció.

Cal remarcar que aquesta decoració dona la concepció d'un espai octogonal ja que al segon nivell queda tallada per la porta d'entrada a la sala de lectura, porta de fusta, el brancal de la qual es decora com els frontons triangulars del segon nivell però de més grandària i que queda tallada en l'imposta entre l'altura de la cornisa i meitat del frontó per incloure una cartel·la en el centre i una fortament ornamentada cornisa al davall. També determina el mur que es situa al front de l'escala, el qual queda lliure de decoració al segon nivell i per tant talla la continuïtat del mateix. La teulada està decorada com la de la sala de lectura però composta adaptant-se a la forma quadrada de la sala per tant distribueix el dibuix partint

d'una forma ovalada al centre, inscrita en un quadrat i envoltada de formes rectangulars que s'adapten al perímetre del quadrat central, tot açò realitzat en fusta i decorat amb motius vegetals, formes corbes com si es tractara de teles que estan subjectes a quatre bucranis situats al centre i la resta com a la sala de lectura.

Aproximació al significat

L'important ressorgir de l'activitat intel·lectual per part eclesiàstica i el col·leccionisme de llibres en la primera meitat del segle XV, sobretot a grans centres urbans d'Itàlia central com Florència va estimular la demanda d'edificis projectats amb la funció de preservar i tindre un lloc d'estudi i investigació dels manuscrits. La biblioteca, de gran importància per la seua extensa col·lecció, comptava amb un conjunt d'aproximadament 11.000 manuscrits la majoria dels quals provenen de la col·lecció privada dels Mèdici i de les adquisicions que continuaren a aquest legat. Entre els tresors d'aquesta biblioteca trobem alguns dels més antics i únics manuscrits entre els quals Tàcit, Plini, Sòfocles, Esquil, la completa col·lecció dels Diàlegs de Plató, la copia més antiga del *Corpus Iuris* de Justinià, etc.

Des del punt de vista arquitectònic, la importància d'aquesta obra es centra en la projecció que té cap al mateix espectador, el vestíbul tant amb la seua gens convencional arquitectura en *pietra serena*, com la poca il·luminació que inclou, fet que li dóna un ambient misteriós sembla que vulga allunyar al visitant del món exterior. Aquest fet s'incrementa amb la insonorització de la sala, i així la llum del dia i els sorolls de la vida quotidiana no arriben al seu interior, per tant dóna la sensació de què el visitant s'endinsa en un àmbit fred i inquietant però al mateix temps tranquil·litzant i relaxant, amb formes magníficients i poc de color, un lloc on regna la calma, on deixar enrere la poca tranquil·litat que aporta el món exterior i accedir a la il·luminada i còmoda sala de lectura de la Biblioteca. Aquesta idea ve reforçada per les formes i l'interior del *ricetto*. Sembla que els murs prenguen vida amb les seues formes plàstiques, les columnes queden empresonades en parells i sembla també vulguen escapar de dintre dels nínxols. Aquestes columnes simbolitzen les forces que lluiten per eixir, forces que lluiten per aventurar-se en el saber. El ressò d'aquesta força es materialitza en les pilastres i els nínxols superiors, com una ombra del que està succeint a la part inferior però projectada amb menys intensitat. Es tracta d'una sala no molt recarregada, Miquel Àngel utilitza lliurement el vocabulari clàssic, difumina les pressions amb l'equilibri i

creant relacions entre càrregues i suports, una sala sorprenent per als més puristes de l'època on s'incrementa la austeritat i la senzillesa, ja com el propi Miquel Àngel va dir: «Una estància profusament decorada distava molt de ser la més idònia per satisfer les exigències intel·lectuals pròpies d'una biblioteca» (Vasari, 1550).

Als murs del vestíbul les formes arquitectòniques perden el sentit tradicional donat abans a l'arquitectura durant el Renaixement. Els murs per exemple no s'alcen en l'espai com si res, en lloc de ser un mer suport de l'arquitrau es converteixen en elements que alliberen i reparteixen les forces que queden empresonades. D'altra banda els permòdols davall de les cornises no són suports sinó que es converteixen en volats que surten degut a la pressió exercida per les columnes, i les cornises es transformen en el fil connector de les diferents parts de l'obra. La sensació és estranya tant com exaltant, quan es passa de l'ampli claustre a aquesta sala d'alt sostre i que sembla relativament petita, on les grans columnes que podrien ser comparades amb pilars gòtics i que la poblen, són òrgans conductors de la seua estructura, mostren la seua vertadera grandesa i es converteixen en sers sobrehumans, ja que no guarden proporció amb l'home, fet que es veu clarament a les volutes. Aquesta sensació s'hagués incrementat si Miquel Àngel haguera pogut esculpir les estàtues gegants que anaven destinades als edicles, segurament estàtues que representarien homes il·lustres de l'Antiguitat i del Renaixement dintre de l'esfera de l'art i la ciència (Argan i Contardi, 2012).

El vestíbul es crea com un espai que crida l'atenció de l'espectador, i entra en joc en aquesta característica l'escala com a element principal. L'escala sembla baixar pel centre de la sala i escampar-se com si fos un riu o una cascada de material pesant que es frena per les escales secundàries. Aquesta s'escampa de forma tan cridanera a la cambra que exalta encara més la seua monumentalitat. Les formes dinàmiques i les diferents grandàries dels escalons donen una sensació descrita així: «L'espectador vol aconseguir l'objectiu final, emperò els escalons semblen fluir cap a baix i cap a fora, com un rierol [...] desarrambant-se com un flux de lava, a la que també recorda pel seu color. Les volutes horitzontals que emergeixen als extrems dels escalons reforcen aquesta impressió; semblen empentades cap a davant per la pressió de la balustrada» (Tolnay, 1968). Es crea l'harmonia expressiva entre l'escala i els murs barrejant l'agressivitat i la tranquil·litat de l'observador, pressió i austeritat.

Quant a la sala de lectura, en primer lloc destaca l'equilibri de la cambra completa. És un exemple d'aquest la utilització dels plans horitzontals i verticals que s'empren amb les

distintes matèries com les bigues i les pilastres, un equilibri que Bramante ja havia emprat i que Miquel Àngel porta a un nou nivell per llevar-li pesadesa a l'habitació. També depèn aquesta sala de la sensació que crea el *ricetto*, es passa de la unitat a l'oposició i el contrast. S'ha de crear l'equilibri, i per tant a mesura que es produeix primer la intensificació, de manera progressiva es passa a la moderació. S'ha de veure en conjunt i no és el mateix vestíbul el que genera la sensació d'ansietat de forma pròpia sinó que la tranquil·litat genera la sala de lectura fa que el vestíbul incrementa aquesta sensació. Per tant podem dir en conjunt que tant el *ricetto* com la sala de lectura es converteixen en un objecte de dramatisme que busca la funcionalitat i que no te res que veure amb tot allò realitzat amb anterioritat.

Bibliografia

ACKERMAN, J. Y NEWMAN, J. [1997]. *La arquitectura de Miguel Ángel*, Madrid, Celeste Ediciones.

ARGAN, G.C. [2012]. *Michelangelo*, London, Pall Mall Press.

BENEVOLO, L. [1972]. *Historia de la arquitectura del Renacimiento*, Madrid, Taurus.

CONDIVI, A. [2007]. *Vida de Miguel Ángel Buonarroti*, edición de David García López, Madrid, Akal.

GRENDLER, P.F. [1999]. *Encyclopedia of the Renaissance*, New York, Charles Scribner's Sons.

MURRAY, P. [1972]. *Arquitectura del Renacimiento*, Madrid, Aguilar.

STOKSTAD, M. [2008]. *Art History*, London, Upper Saddle River, Pearson Education.

TOMAN, R., [2007]. *El arte en la italià del Renacimiento: arquitectura, escultura, pintura, dibujo*, Madrid, Ullmann & Könemann.

VASARI, G. [2002]. *Las vidas de los más excelentes arquitectes, pintores y escultores italianos, Cimabue a nuestros tiempos*, Madrid, Cátedra.

VITRUBIO, M. [2011]. *Los diez libros de Arquitectura*, Madrid, Alianza Editorial.

ZÖLLNER, F. [2008]. *Miguel Ángel. 1475-1564: obra completa*, Köln, Taschen.